

TÜRKİYE’DE MEVDUAT BANKACILIĞINDA YOĞUNLAŞMA VE KÂRLILIK İLİŞKİSİ (2006–2013 DÖNEMİ)

*Abdulvahap ÖZCAN**

Cemil ÇİFTÇİ†

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de mevduat bankacılığında yoğunlaşma ile kârlılık ilişkisini analiz etmektir. Bu doğrultuda yoğunlaşma-kârlılık ilişkisinde geleneksel hipotezin mi (yapı-davranış-performans: SCP) yoksa etkin yapı hipotezinin mi geçerli olduğu araştırılmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren 24 mevduat bankasına yönelik veri kullanılarak ve panel veri yönteminden yararlanarak piyasa payı ve kârlılık arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanısıra sonuçlar mevduat bankacılığında rekabetin yüksek olduğunu ve ayrıca rekabetin kârlılığın önemli belirleyicilerinden biri olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapı-Davranış-Performans (SCP) Hipotezi, Etkin yapı Hipotezi, Piyasa Yapısı, Türk Bankacılık Sektörü.

JEL Sınıflaması:L16, L25, L22,G21

CONCENTRATION AND PROFITABILITY IN TURKISH DEPOSIT BANKING (PERIOD IN 2006–2013)

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between concentration and profitability in Turkish deposit banking. In line with this purpose it is investigated that the traditional hypothesis (structure-conduct-performance: SCP) or the efficient structure hypothesis is valid for this relationship. Utilizing 24 deposit Money banks operating in Turkey data for the 2006-2013 period and using panel data techniques it is found that there is a positive relationship between the market share and profitability of banks. Moreover, the results support that the competition in deposit banking is high and it is one of the most important determinants of profitability.

Keywords: Structure-Conduct-Performance Hypothesis, Efficient Structure Hypothesis, Market Structure, Turkish Banking Sector.

JEL Classification:L16, L25, L22, G21

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, aozcan@pau.edu.tr

† Yard.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, cciftci@pau.edu.tr

GİRİŞ

Finansal sistem içinde bankacılık sektörü, görece olarak en fazla paya ve öneme sahip olan sektör olarak öne çıkmaktadır. Öncelikli olarak bankacılık sektörünün sağlıklı ve etkin bir yapıda olması, bir taraftan sektörün yatırımcılara transfer ettiği fonlarla ülkelerin kalkınma ve/veya büyüme sürecine pozitif katkılar sağlamasına neden olurken, diğer taraftan söz konusu etkin ve sürdürülebilir yapı ekonomik büyüme için gerekli bir ön koşul olarak değerlendirilmektedir. Bankaları etkin çalışmaya yönlendiren temel unsurların başında rekabet gelmektedir ki, rekabet aynı zamanda bankaların fiyat-maliyet marjlarını ve kârlılıklarını da etkilemektedir. Ayrıca rekabet süreci bankaların özellikle kriz ortamlarında kırılmalı bir yapıya bürünmelerini de beraberinde getirebilmektedir. Bu ise bankalardan beklenen işlevlerin aksamasına ve ekonominin bir bütün olarak bu durumdan etkilenmesine neden olabilmektedir. Ortaya çıkabilecek böyle bir sonuca karşı bazı iktisatçılar, az sayıda firmanın yer aldığı yoğunlaşmış bir piyasa yapısında bankalardan beklenen işlevlerin daha sağlıklı bir şekilde yerine getirileceği görüşünü savunmaktadırlar (Beck vd., 2005, Davis, 2007). Bu görüş endüstri iktisadında geleneksel yapı davranış ve performans yaklaşımı (SCP) olarak bilinen yaklaşım ile paralellik arz etmektedir. Bain (1951, 1956) tarafından ilk defa ortaya atılan SCP yaklaşımı, piyasadaki yoğunlaşma firmalar arasındaki işbirliğinin maliyetini düşürerek, işbirliği ve birleşme yönünde firmaları teşvik etmekte ve böylelikle firmalar, daha yüksek fiyatlar belirleyerek normalüstü kârlar elde edebilmektedirler. Dolayısıyla, bu bakış açısı ile yoğunlaşma ile kârlılık arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin varlığı ise beraberinde rekabetten uzaklaşma ve etkinliğin azalmasını getirmektedir ki bu durumda yoğunlaşma ile firma performansı arasında ters yönlü yani negatif bir ilişki ortaya çıkabilmektedir. Bu görüşün aksine firma performansının yüksek olması durumunun bir sonucu olarak piyasanın kendiliğinden yoğunlaşacağını savunan Demsetz (1973, 1974) ise, etkin yapı hipotezinde firmanın etkin ve başarılı çalışmasının, piyasadaki payının artmasına ve piyasanın yoğunlaşmasına yol açacağı görüşünü savunmaktadır. Bu iki farklı görüş dikkate alındığında, piyasadaki firmaların elde ettikleri kârların, yoğunlaşmadan mı kaynaklandığı yoksa etkinliğin bir sonucu mu olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Bu sorunun doğru cevap bulabilmesi politika yapımcılarının doğru karar vermesi ve hareket etmesini sağlayarak ekonomide kaynak kullanımı, etkinliği ve dağılımı konusunda başarıya ulaşması hususunda yol gösterici olabilecektir. Buradan hareketle bu çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan mevduat bankacılığı alanında yoğunlaşma ve kârlılık ilişkisi ele alınmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, yoğunlaşma ve kârlılık ilişkisi ağırlıklı olarak üzere bankacılık sektörü üzerine yapılan araştırmalardan bir kısmına, araştırmacılara yol göstermesi açısından yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye’de mevduat bankacılığına ilişkin kısa bir bilgi verildikten sonra çalışmada kullanılan veri ve değişkenler tanımlanacak ardından da çalışmanın yönteminden bahsedilecektir. Söz konusu yöntemin uygulanması sonucu elde edilen bulgular değerlendirildikten sonra sonuç bölümü ile çalışma tamamlanacaktır.

I. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Kârlılık, firmaların performansının belirlenme sürecinde en temel ölçüttür. Literatürde bankacılık sektöründeki kârlılık, genel olarak kurumsal, sektörel ve makro iktisadi değişkenler olmak üzere üç farklı değişken grubuyla analiz edilmektedir. Kurumsal faktörler arasında bankaların sermaye oranı, faaliyet etkinliği ve büyüklüğü, kredi riski, likidite riski; sektörel olarak yoğunlaşma ve sahiplik; ülke gruplarına yönelik panel data çalışmalarında ülkelere özgü makro iktisadi değişkenler olarak ise büyüme oranı, enflasyon ve çevrimsel çıktı gibi değişkenler yer almaktadır. Bu bölümde bankacılık sektöründe yoğunlaşma ve kârlılık ilişkisine yönelik ampirik literatür ele alınacaktır.

Yoğunlaşma ve firma performansı arasındaki ilişki iki paradigma çerçevesinde incelenebilir; yapı-davranış-performans ve etkin yapı hipotezi. SCP hipotezine göre yoğunlaşma, sektördeki büyük firmalar arasındaki işbirliğini artırıp rekabeti azaltarak, söz konusu büyük piyasa payına sahip firmaların müşterileri aleyhine yüksek fiyatlar belirleyerek daha yüksek kârlar elde edilmelerine olanak sağlamaktadır (Bain, 1951: 1956). Genel olarak SCP yaklaşımı, piyasa davranışını analiz eden çalışmalar için iki temel yarar içermektedir (Seelanatha, 2010: 22): Birincisi piyasanın işleyiş biçimini göstererek firmaların piyasadaki faaliyet kapsamını kısıtlayan veya genişleten farklı güçleri açıklamaktadır. İkincisi ise piyasa davranışının analiz edilebilmesine yönelik olarak rasyonel bir temel ortaya koymaktadır. Diğer taraftan etkin yapı hipotezine göre ise piyasada etkin olarak çalışan agresif firmalar maliyetlerini düşürüp daha yüksek kârlar elde ederek piyasa paylarını arttırmakta ve bu durum piyasadaki yoğunlaşmanın artmasını da beraberinde getirmektedir (Demsetz, 1973: 1974).

Smirlock (1985), literatürde bankacılık sektöründe SCP yaklaşımı ile ilgili çok sayıda araştırma yapıldığını ve bunların çoğunun sonuçsuz kaldığını belirtmektedir. Bu doğrultuda Smirlock (1985) öncelikle banka piyasa payı ile banka kârlılığının ve piyasa yoğunlaşması ile piyasa kârlılığını birbirinden ayırt etmiş ve sonrasında piyasa yoğunlaşması ile kârlılık arasında ilişkinin olmadığını ileri sürmüştür. 1973-1978 dönemine ilişkin 2700 bankayı kapsayan örneklem üzerinde yaptığı çalışmada banka piyasa payı ile kârlılık arasındaki ilişkinin varlığını tespit ederken piyasanın bütününde yoğunlaşma ile kârlılık arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Berger (1995) bankacılık sektöründe öz varlık getirisi ve sermaye varlık oranı ilişkisini incelerken bu değişkenler üzerinde yoğunlaşmanın etkisini de ele almış ve kârlılık ve yoğunlaşma arasındaki geleneksel SCP yaklaşımını test ettiği çalışmada yoğunlaşmanın bir dönem sonra kârlılık üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada ayrıca etkin yapı hipotezine uygun olarak da piyasa payının kârlılık üzerindeki bir dönem gecikmeli etkisi de modele dahil edilerek, özkaynak kârlılığında bir dönem gecikmeli negatif ve teoriye uygun bir ilişkinin varlığı da tespit edilmiştir.

Fiona (2006), 1994-2005 dönemi için Amerikan Bankacılık kesiminde yoğunlaşma ve kârlılık ilişkisini, panel veri yöntemi kullanarak test etmiştir. Çalışmasında borçları yansıtan yeni bir yoğunlaşma endeksi de geliştiren Fiona, yoğunlaşma ve kârlılık arasında pozitif ilişki saptanmış, bu ilişki büyük bankalar, büyük ve küçük banka grupları arasında gözlenirken küçük bankaların yer aldığı örneklem arasında net bir ilişki olarak gözlemlenememiştir. Çalışmada yoğunlaşmadaki artışın faiz ve faiz dışı gelirlerini artırdığı, buna karşın yoğunlaşmanın mevduat faiz oranları üzerinde baskı oluştururken borç verme faiz oranları üzerinde ise pozitif etkide bulunduğu, ayrıca yoğunlaşmanın tasarrufları, yatırımları ve büyümeyi olumsuz etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kosmidou vd. (2005) ise Birleşik Krallıktaki ticari bankalardaki banka kârlılığını etkileyen firmaya özgü değişkenler, makroekonomik koşullar ve finansal piyasa yapısı ile kârlılık ilişkisini 1995-2002 dönemi için analiz etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre aktif kârlılığı ile yoğunlaşma oranı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Özellikle 1980'li yıllardan sonra tüm dünyada artan liberalizasyon süreci finans ve bankacılık sektörünün işleyişini ve gelişimini etkilemekle birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki bankacılık sektöründeki rekabeti istenildiği kadar arttıramamış ve piyasa genel olarak oligopolistik yapısını korumuştur. Oligopolistik yapı ise özellikle gelişmekte olan ülkelere bankacılık sektöründeki kârlılıkların gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek düzeyde sürdürülebilmesini beraberinde getirmiştir. Turk Ariss (2010) 1999-2005 döneminde gelişmekte olan 60 ülkedeki 821 banka için yaptığı çalışmada gelişmekte olan ülkelerdeki bankaların, düşük maliyet etkinliğine karşın, özellikle marjinal maliyetlerin çok üzerinde belirlenen yüksek kâr marjları nedeniyle kârlılıklarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mirzaei vd. (2013) benzer bir biçimde, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, 23 gelişmekte olan ülke ve 17 Batı Avrupa ülkesi üzerine yaptıkları çalışmada 1999-2008 döneminde gelişmekte olan ülkelerdeki yoğunlaşma oranlarının (dönem boyunca önemli oranda düşmekle birlikte) gelişmiş ülkelere oranla daha fazla olduğunu, ayrıca ortalama aktiflerin getiri trendinin de gelişmiş ülkelere oranla çok yüksek

düzeyde olduğunu ortaya koymuşlardır. Mirzaei vd. (2013) geliştirmekte olan ülkelerde söz konusu yüksek kâr marjlarında bankalar arası örtük fiyat anlaşmalarınınⁱ da önemli bir rolü olabileceğini ifade etmektedir. Guillen vd. (2014) de Latin Amerika ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmada bankacılık piyasasındaki oligopolistik piyasa yapısının değişmediğini ve söz konusu yapının da sektördeki kârlılık oranlarını, bankaların müşterileri ve ekonominin bütününe aleyhine arttırmaya devam ettiğini ifade etmektedirler. Bununla birlikte Dietrich ve Wanzenried (2014), benzer bir biçimde ülkeleri gelişmişlik düzeyine göre düşük, orta ve yüksek gelirli olarak sınıflandırarak bankacılık sektörlerini analiz ettikleri çalışmalarında, büyük bankaların düşük gelirli ülkelerde daha kârlı olmasına karşın, orta ve yüksek gelirli ülkelerde yüksek yoğunlaşma oranlarının rekabeti artırarak kârlılığı azalttığı sonucuna ulaşmışlardırⁱⁱ.

Türkiye’de özellikle Şubat 2001 krizinden sonra çok önemli değişimler yaşanan ve yeniden yapılandırılan bankacılık sektöründe genel olarak yoğunlaşma ve kârlılık oranlarının artmakta olduğu (Coşkun vd., 2012) ifade edilebilmekle birlikte piyasa yapısı ile kârlılık ve yoğunlaşma ile kârlılık arasında farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Altunöz (2013), Türkiye’deki bankacılık sektörü üzerine yaptığı çalışmasında “rekabet her zaman iyidir” önermesinin bankacılık sektörü için geçerli olup olmadığını sorgulamaktadır. Diğer sektörlerden farklı olarak bankacılık sektöründe rekabet konusunda iki farklı yaklaşım olduğunu; bunlardan ilkinin rekabetin kırılabilirliğe neden olarak önce sektörü sonra tüm reel kesimi etkileyebileceği görüşü; diğeri ise yoğunlaşmanın yüksek faiz, ahlaki tehlike ve ters seçim sorununa neden olabileceği şeklindedir. Çalışmada Lerner endeksi ile 1992-2008 dönemine ilişkin bankacılık sektöründeki rekabet panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda piyasa gücü ile kârlılık arasında negatif, etkinlik ile piyasa gücü arasında ise pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Uzgören ve Tarhan (2012), Türkiye’de bankacılık sektörünün yapısını belirlemek ve piyasa yapısındaki aksaklıklara dikkat çekmek amacıyla yaptıkları çalışmada, 2008 yılı için piyasa yoğunlaşmasını tespit etmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda CR4 ve HHE yöntemini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen bilgilere göre CR4 endeksine göre bankacılık sektörü %52,77 oranıyla yoğunlaşmanın yüksek olduğu bir sektör iken HHE’ne göre ise 935 skoruyla rekabetçi bir sektördür. Özel sermayeli bankalar ayrı bir grup olarak ele alındığında HHE 2124 olarak hesaplanmıştır. Çalışmada Türk Bankacılık Sektörünün monopolcü rekabet piyasası özelliğini taşıdığı belirtilmiştir.

Abbasoğlu vd. (2007) 2001 krizi sonrasında yaşanan gelişmelerin bankacılık sektörüne etkilerini bir anlamda görmek için 2001-2005 dönemi için birleşme ve satın almalar ile borcunu ödeyemeyen bankaların tasfiyesi işlemlerinin bankaların performanslarına nasıl yansıdığını analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda yoğunlaşma ve rekabet arasında bir ilişki bulamamışlardır. Ayrıca etkinlik ve kârlılık arasında da güçlü bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Uludağ ve Gökmen (2010) ise 1999-2009 döneminde bankaların kârlılığının belirleyicilerini panel veri yöntemi ile dinamik GMM modeli kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kârlılık, bağımsız değişkenler olarak ise bankaya özgü değişkenler (sermaye, kredi riski, personel verimliliği, faiz dışı giderler yönetimi ve büyüklük), sektörel değişkenler (sahiplik yapısı, yoğunluk) ve makroekonomik değişkenler(enflasyon oranı, büyüme oranı) ele alınmıştır. Çalışmada banka özellikleri ile ekonomik koşulların banka kârlılığını belirleyen temel etkenler arasında yer aldığı, ayrıca banka kârlılığı ile yoğunlaşma arasında pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yağcılar (2011) ise bankaların varlık nedenleri, türleri ve işlevleri hakkında bilgi verdikten sonra bankacılık sektöründe rekabeti yapısal ve yapısal olmayan yaklaşımlar şeklinde iki ana başlıkta teorik olarak incelemiş ardından sektördeki rekabet politikaları, sektörün genel görünümünü ele almıştır. Bankacılık sektöründeki rekabetin dinamiklerinin 1992-2008 dönemi için panel veri yöntemi ile analiz edildiği çalışmada, bankaların rekabet gücünü göstermek için Lerner endeksi değerleri hesaplanarak bağımlı değişken olarak ele alınmış ve çeşitli değişkenler ile ilişkisi incelenmiştir. Yağcılar (2011) 1992-2008 dönemi için kârlılık ve pazar payı ile rekabet gücü arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

II. YOĞUNLAŞMA VE KÂRLILIK İLİŞKİSİ: TÜRK MEVDUAT BANKACILIĞINDA BİR UYGULAMA

II.1. Türkiye’de Bankacılık Sektörü

Türkiye’de bankacılık sektörü özellikle Kasım 2000-Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan krizler sonrasında 2000-2010 yılları arasında çok önemli bir değişim geçirmiştir. Şubat 2001’deki kriz sonrasında 15 Mayıs 2001 tarihinde uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında söz konusu değişim, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı’yla genel olarak, kamu bankalarının operasyonel ve finansal açıdan yeniden yapılandırılması, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’ndaki bankaların sorunlarının çözümlenmesi, bankacılık sektörünün daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturularak gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesi ve sektördeki etkinliğin artırılması hedeflenmiştir. Uygulamaya konulan kararlar sonucunda 2000’li yıllarda bankacılık sektöründe temel göstergeler olumlu olarak seyretmiş ve sektör, yeniden yapılandırma sonucu güçlü bir yapıya kavuşmuştur, ki bu durum 2008 finansal krizinin bankacılık sektörüne olan olumsuz etkilerinin de minimum düzeyde yaşanmasına katkıda bulunmuştur(Coşkun vd., 2012; Fukuyama-Matousek, 2011; Kılıç, 2011; Aysan-Ceyhan, 2008). Bununla birlikte sektördeki yoğunlaşma artarak devam ederken bankaların kârlılık oranları, özellikle 2005 yılından sonra -2008 yılında düşmüş olmakla birlikte genel olarak artma eğilimine girmiştir(Coşkun vd., 2012: 23-34).

Türkiye’de özellikle mevduat bankacılığına ilişkin özet bir bilgi Tablo-1’de yer almaktadır.

Tablo.1: Türkiye’de Bankacılık Sektörüne İlişkin Bilgiler

Mevdu	32	Aktif Büyüklüğü	1.565.258
CR5	%58	Alınan Krediler	164.387
Şube	10.981	Verilen Krediler	963.338
Person	192.219	Faiz Gelirleri	104.770
Mevdu	943.313	Faiz Giderleri	49.963
Özkay	165.954	Net Faaliyet Karı	27.146

Kaynak: Tablodaki veriler (Bankalar Birliği, ağıs)adresinden yararlanılarak tarafımızdan derlenmiştir.

Tablo.1’deki verilere göre; Türkiye’de 2013 yılı itibariyle bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 45 banka bulunmakta olup bunlardan 32 tanesi mevduat bankası niteliğindedir. Mevduat bankalarının 3’ü kamu sermayeli, 11’i özel sermayeli, 17’si yabancı sermayeli ve biri de TMSF bünyesinde bulunmaktadır. Mevduat bankalarının yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere toplam 10.981 şubesi ve bu şubelerde toplam 192.219 adet personel görev yapmaktadır. Söz konusu mevduat bankalarından üçü kamu, on biri özel sermayeli olup geri kalanı yabancı sermayeli banka niteliğindedir. Sektörün 2013 yılı yoğunlaşma oranı %58 ile yüksek yoğunlaşma derecesine sahip olduğu görülmektedir. Mevduat bankalarının 2013 yılı itibariyle Özkaynak toplamı 165.954 milyon TL’na ulaşmıştır. Sektörde toplanan mevduat tutarı ise 943.313 milyon TL’dir. Sektör, toplamış olduğu mevduattan fazlasını (963.338 TL) kredi olarak piyasaya sunarak fonlama görevini yerine getirmiştir. Ayrıca piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda 164.387 Milyon TL de kredi olarak bunun bir kısmını dağıtmıştır. Mevduat Bankaları 2013 yılı itibariyle 104.770 milyon TL faiz gelirin

karşılık 49.963 Milyon TL faiz gideri yapmıştır. Faaliyetleri sonucunda 27.146 Milyon TL net dönem kârı elde etmiştir.

Bankacılık sektörüne ilişkin bu kısa bilgiden sonra çalışmada kullanılacak yöntem, veri ve değişkenler üzerinde durulacaktır.

II.II. Uygulanan Yöntem, Veri ve Değişkenler

Weiss (1974) tarafından ortaya konulan ve Smirlock (1985, 73) tarafından kullanılan model, bu çalışmada bankacılık sektöründe kârlılık ve yoğunlaşma ilişkisini incelemek amacıyla temel model olarak belirlenmiştir. Söz konusu model şu şekildedir:

$$\pi_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 MS_{it} + \alpha_2 CR_{it} + \alpha_3 MS_{it} CR_{it} + \alpha_4 \sum_{i=1}^N Z_i \quad (1)$$

Modelde π , Banka kârlılık oranını, MS Banka piyasa payını, CR , Piyasa yoğunlaşma oranını, $MS * CR$, Etkileşim terimini ve Z_i Banka kârlılığını etkilediği düşünülen diğer kontrol değişkenleri göstermektedir.

Tablo.2: Çalışmaya Konu Olan Mevduat Bankaları

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Arap Türk Bankası A.Ş.
Adabank A.Ş.	Bank Mellat
Akbank T.A.Ş.	Citibank A.Ş.
Alternatif Bank A.Ş.	Denizbank A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Deutsche Bank A.Ş.
Şekerbank T.A.Ş.	Finans Bank A.Ş.
Tekstil Bankası A.Ş.	Habib Bank Limited
Turkish Bank A.Ş.	HSBC Bank A.Ş.
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	JPMorgan Chase Bank N.A.
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	Société Générale (SA)

Kaynak: Tablo tarafımızdan düzenlenmiştir.

Etkileşim terimi bir tarafa bırakıldığında, yoğunlaşma oranı ve piyasa payı değişkenleri birlikte ele alındığında bu değişkenlerin katsayılar ile ilgili şunlar söylenebilir: eğer $\alpha_1 > 0$ ve $\alpha_2 = 0$ durumunda; firmaların etkinlikleri rakiplerine göre daha fazla ve piyasa payları da artmaktadır. Bu etkinliğin sonucu olarak da bir rant (aşırı kâr) elde etmektedirler. Ancak kazanılan bu monopolcü

rant, artan piyasa payının bir sonucu olduğunu göstermez, etkin rekabetin bir ödülüdür. Aksine $\alpha_1=0$ ve $\alpha_2>0$ ise piyasa payı firma rantlarını etkilemez, firmaların yüksek rantları, monopolcü rantları yansıtmaktadır. Bu yaklaşım geleneksel hipotez olarak bilinen yapı davranış performans yaklaşımıdır. Söz konusu iki katsayının pozitif olması da mümkündür. Bu durumun yine de geleneksel hipotezi desteklediği ve firmalar arası işbirliğinin olduğu oligopolcü teori durumunu yansıtır ancak büyük firmaların monopolcü kardan aslan payını aldıkları bir durum olarak yorumlanabilir. MSCR ile gösterilen etkileşim teriminin pozitif olması ise yüksek yoğunlaşmanın ileri düzeyde işbirliğini doğurduğunu ve büyük firmaların monopolcü kardan da daha büyük pay aldığını gösterir. Eğer MSCR teriminin katsayısı negatif ise yoğunlaşmanın işbirliğine yol açmadığı şeklinde yorumlanabilir (Smirlock, 1985: 73-74)

Çalışmada 2006-2013 döneminde Türkiye’de kesintisiz faaliyet gösteren mevduat bankalarından 24 banka bu çalışmaya konu örnekleme oluşturmaktadır. Bu bankalar yukarıda Tablo.2’de yer almaktadır.

Çalışmada bağımlı değişken olan kârı göstermek, üzere aktif kârlılığı değişkeni (kâr/aktifler oranı) alınmıştır. Yoğunlaşma düzeyini göstermek için kullanılan değişken K firma yoğunlaşma endeksidir. Bu endeksin hesaplanmasında farklı değişkenler(aktifler, mevduatlar ve kâr gibi) kullanılabilir. Bu çalışmada kâr değişkeni, yoğunlaşma düzeyini göstermek üzere belirlenmiştir. Her bir yıldaki firmaların elde ettikleri net kârların sektör kârına oranları hesaplanmış ve aynı yıldaki en büyük dört bankanın (K=4 olarak alınmıştır) kârları toplamı o yıldaki sektörün yoğunlaşma düzeyini göstermek üzere elde edilmiştir. Piyasa payını göstermek üzere, her bir bankanın aktiflerinin payının sektör aktiflerine oranı olarak belirlenmiştir. Kârlılığı etkilediği düşünülen diğer değişkenler olarak da faiz gelirlerinin ve faiz giderlerinin aktiflere oranı alınmıştır. Ayrıca sektör aktiflerinin logaritması da pazar genişliği göstermek üzere modele dâhil edilmiştir. Çalışmada kullanılan tüm değişkenler reelleştirilmiştir.

Tablo.3:Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Tanımı
Aktif Kârlılığı (ROA)	Net kar/ Toplam Aktifler
Yoğunlaşma Oranı (k:4 Firma) YO ₄	$\sum_{i=1}^{k=4}$ (Net Kar/Sektör Karı)
Faiz Gelirleri (FGEL)	Faiz Geliri/ Toplam Aktifler
Faiz Gideri (FGİD)	Faiz Gideri/Toplam Aktifler
Piyasa Payı (PP)	Banka Aktif Toplamı/Sektör Aktif Toplamı
Etkileşim Terimi (YO ₄ *PP)	Yoğunlaşma Oranı*Piyasa payı

Kaynak: Tablo tarafımızdan düzenlenmiştir

III. ÇALIŞMADAN ELDE EDİLEN BULGULAR

Bu çalışmada 2006-2013 dönemi için Türkiye’de faaliyette bulunan mevduat bankalarından oluşturulan örneklem üzerinde kârlılık ile yoğunlaşma arasında bir ilişkinin olup olmadığı test

edilmiştir. Çalışmada aşağıdaki doğrusal model panel veri yöntemi ile tahmin edilmeye çalışılmıştır.

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 YO_{4it} + \beta_2 FGEL_{it} + \beta_3 FGİD_{it} + \beta_4 PP_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Panel veri analizinde değişkenler arasında sabit ya da rassal etkiler yöntemlerinden hangisinin kullanılacağına ilişkin olarak yapılan Hausmann testi sonucuna göre $H_0=0$ model rassal etkiler içermektedir hipotezi reddedilmiş ve alternatifi olan H_1 =sıfırdan farklı: sabit etkiler içermektedir hipotezi kabul edilmiştir. Bu test sonucuna göre analiz sabit etkiler yöntemi ile yapılmıştır.

Tablo.4: Hausman Test İstatistiği Sonucu

Test Özeti	Chi- Sq.İstat.	Chi-Sq. d.f.	P Olasılık Değeri
Cross-section random	8.835609	5	0.1158

Kaynak: Tablodaki veriler Ewievs paket programı kullanılarak elde edilmiş ve tarafımızdan düzenlenmiştir.

Denklem 2’de sunulan doğrusal modele ilişkin tahmin sonuçları aşağıda Tablo.5’de yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre; modelde değişen varyans sorununa rastlanmış ve White cross-section yöntemi ile giderilmiştir. Ayrıca modelin otokorelasyon içerip içermediği de LM testi ile kontrol edilmiş ve otokorelasyona rastlanmamıştır.

Tablo.5: Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken ROA	Katsayılar	Standart hata	t istatistik değer	P olasılık değer
Sabit	-0.03090	0.017539	-1.76210	0.07992
YO ₄	0.04518	0.036654	1.23269	0.21946
YO ₄ *PP	-80.31128	21.010008	-3.82252	0.00018
FGel	0.28489	0.032019	8.89764	0.00000
FGid	-0.18055	0.039280	-4.59664	0.00000
PP	51.69909	11.455602	4.51299	0.00000
Gözlem Sayısı	292		F-Statistic	13.795035
Dönem	8		Durbin-Watson Stat	1.80151
Yatay Kesit	24		Lm-RhoChi-sqr	1.268914
R-squared	0.70		P-Value	0.259970

Adjusted R-squared	0.65			
--------------------	------	--	--	--

Kaynak: Tablodaki veriler Ewievs paket programı kullanılarak elde edilmiş ve tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo.5 analiz sonuçlarına göre; mevduat bankacılığı piyasasında, yoğunlaşma ile aktif kârlılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Panel data tahmin yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlara göre ele alınan örneklem ve dönem için bankacılık sektöründe yoğunlaşma ile kârlılık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bankaların en önemli gelir kalemi olan faiz gelirleri ile kârlılık arasındaki ilişki ise pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Diğer taraftan kârlılık üzerinde önemli ve negatif bir etkiye sahip olan faiz gideri değişkeninin katsayısının da beklentiye uygun olarak anlamlı ve negatif bir değer aldığı görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre piyasa payı değişkeninin katsayısının hem iktisadi olarak hem de istatistiki olarak anlamlı çıkması, Demsetz'in ileri sürdüğü etkin yapı hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Yoğunlaşma ile kârlılık arasındaki ilişkinin anlamsız, buna karşı piyasa payı ile kârlılık arasındaki ilişkinin anlamlı çıkması Türkiye'de mevduat bankacılığı alanında rekabetin etkin olduğunu işaret etmektedir. Dolayısıyla bu sonuç mevduat bankacılığında bankaların performansları ile kârlılıkları arasındaki pozitif ilişkinin olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle bankacılık sektöründe performansın yapıyı etkilediği şeklinde bir sonucun ortaya çıktığını göstermektedir. Etkileşim teriminin işaretinin negatif çıkması ise Smirlock'un (1985) ifade ettiği gibi beklentilere uygun olarak yoğunlaşmanın işbirliğini ortaya çıkarmadığını göstermektedir. Söz konusu etkileşim terimine ilişkin bu sonuç aynı zamanda karlılık ve piyasa payı değişkeni arasında elde edilen bulguları da destekler nitelikte olup bankacılık sektöründe etkin rekabetin olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Finansal sistem içerisinde ağırlıklı bir yeri olan ve yatırımcılara fon sağlamayarak ekonomide önemli işlevler üstlenen bankacılık kesiminin faaliyette bulunduğu piyasa yapısı ve rekabet düzeyi son derece önem arz eden bir konudur. Finansal kesim ve özel de bankacılık sektörünün kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirmesi beklenir ki bu da sektörün etkin çalışması anlamına gelir. Ancak sektörün etkin çalışması, fiyat-maliyet marjlarının düşmesi sonucu kırılganlığı da beraberinde getirebilmektedir. Günümüz ekonomilerinin finansal kesimde ortaya çıkacak kriz ya da krize öncü göstergelerden son derece hızlı ve önemli derecelerde etkilenmesi, sektörün etkinliğinden ziyade sağlam ve sürdürülebilir bir yapıda olmasının daha öncelikli olduğu yönündeki tartışmaları beraberinde getirmektedir. Gerek Türkiye'nin 2000 ve 2001 bankacılık krizleri gerekse de 2008 Mortgage krizi ikincil görüşün haklılığını bir anlamda desteklemektedir. Buradan yola çıkılarak çalışmamızda bankacılık sektöründe piyasa yapısı ile karlılık ve etkinlik ile karlılık ilişkisi, mevduat bankaları örneğinde analiz edilmiştir. Sonuç olarak bankaların kârlılığını etkileyen temel içsel değişkenler arasında faiz geliri ve faiz gideri olduğu belirlenmiştir. Faiz gelirleri kârlılığı olumlu etkilerken, faiz giderlerinin ise olumsuz etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonuçları rekabetin bankaların piyasa paylarını artırdığı ve bunun sonucunda da bankaların kârını artırdığı yönündeki Demsetz'in ileri sürdüğü etkin yapı hipotezine desteklemektedir. Diğer taraftan ilk olarak Bain'in ileri sürdüğü piyasa yapısı davranışları belirler ve bu davranışlar da firma performansını belirler şeklindeki geleneksel SCP modeline uygun olarak yoğunlaşmanın banka kârlılığını artırdığı şeklindeki ilişki bu çalışmadan elde edilen bulgular ile örtüşmemektedir. Öte yandan piyasaların yoğunlaşması durumunda karar birimleri arasında işbirliğinin olup olmaması da diğer önemli bir sorun iken çalışmada etkileşim teriminin istatistiki olarak anlamlı fakat iktisadi olarak anlamsız çıkması ise firmalar arasında işbirliğinin kârlılığı azalttığı şeklinde beklentilerle örtüşmemektedir.

Çalışmaya konu olan mevduat bankacılığı özelinden hareketle Türk Bankacılık Sektörünün, rekabetin yüksek olduğu bir piyasa yapısı özelliği taşıdığı belirlenirken, bu durum kârlılığın temel olarak bankaların performansa bağlı olduğunu ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasoğlu, O.F., Aysan, A.F., & Güneş, A. (2007), Concentration, Competition, Efficiency and Profitability of The Turkish Banking Sector in The Post-Crisis Period, *Banks and Bank System*, 2(3), 106-115.
- Akıncı, D.A., Matousek, R., Radić, N., & Stewart, C.. (2013). Monetary Policy and The Banking Sector in Turkey, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 27, 269-285.
- Aysan, A.F. & Ceyhan, S.P. (2008), What Determines The Banking Sector Performance in Globalized Financial Markets? The Case of Turkey, *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 387(7), 1593-1602.
- Bain, J.S. (1951), Relation of Profit Rate to Industry Concentration: American Manufacturing: 1936-1940, *Quarterly Journal of Economics*, 65:293-324.
- Bain, J.S. (1956), *Barriers to New Competition: Their Character and Consequences in Manufacturing Industries*, Cambridge, MA: Harvard University Pub., UK.
- Beck, T., Demirgüç Kunt, A., & Levin R. (2005), Bank Concentration and Fragility: Impact and Mechanics, *NBER Working Paper Series*, no: 11500, Cambridge.
- Berger, A.N. (1995), Relationship Between Capital and Earnings in Banking, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol.27, No.2, pp.432-456.
- Coşkun, M.N. & Diğ. (2012), Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 280, İstanbul.
- Davis, K. (2007), Banking Concentration, Financial Stability and Public Policy, *Royal Bank of Australia Conference Series*, www.rba.gov.au/publications/confs/2007/davis.html (Erişim Tarihi: 03.01.2015).
- Demirgüç Kunt, A. & Huizinga, H. (1999), Determinants of Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Some International Evidence, *The World Bank Economic Review*, 13(2), 379-408.
- Demsetz, H. (1973), Industry Structure, Market Rivalry and Public Policy, *Journal of Law and Economics*, 16/1: 1-9.
- Demsetz, H. (1974), Two Systems of Belief About Monopoly, H. J. Goldschmidt; H. M. Mann and J. F. Weston (der.), *Industrial Concentration: The New Learning içinde* (Little Brown ve Company, Inc., Boston, 164-184).
- Dietrich, A. & Wanzenried, G. (2014), The Determinants of Commercial Banking Profitability in Low-, Middle-, and High-Income Countries, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 54, 337-354.
- Fiona, T. (2006), An Empirical Investigation of The Effects of Concentration on Profitability Among US Banks, *MPRA Paper*, No:13731, pp.1-89

- http://mpr.ub.uni-muenchen.de/13731/1/MPRA_paper_13731.pdf. (Erişim Tarihi: 23.11.2014).
- Fukuyama, H. & Matousek, R. (2011), Efficiency of Turkish Banking: Two-Stage Network System Variable Returns to Scale Model, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21(1), 75-91.
- Guillen, J., Rengifo, E.W., & Özsöz, E. (2014), Relative Power and Efficiency as a Main Determinant of Banks' Profitability in Latin America, *Borsa Istanbul Review* 14 (2014) 119-125.
- Kılıç, M. (2011), Cross-Border Bank Acquisitions and Banking Sector Performance: An Empirical Study of Turkish Banking Sector, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 946-959.
- Kosmidou, K., Sailesh T., & Pasouras, F. (2005), Determinants of Profitability of Domestic UK Commercial Banks: Panel Evidence From The ePeriod 1995-2002, *Economics, Finance and Accounting, Applied Research Working Paper Series*, pp.1-27.
- La Manna, M.M.A. (1986), Why Are Profits Correlated With Concentration?, *Economics Letters*, 22(1), 81-85.
- Mirzaei, A., Moore, T., & Liu, G. (2013), Does Market Structure Matter on Banks' Profitability and Stability? Emerging vs. Advanced Economies, *Journal of Banking & Finance*, 37(8), 2920-2937.
- Seelantha, L. (2010), Market Structure, Efficiency and Performance of Banking Industry in Sri Lanka, *Banks and Bank Systems*, 5(1), 20-31.
- Smirlock, M. (1985), Evidence on the (Non) Relationship Between Concentration and Profitability in Banking, *Journal of Money Credit, and Banking*, Vol. 17, No. 1, pp. 69-83
- Türk Ariss, R. (2010), On The Implications of Market Power in Banking: Evidence from Developing Countries, *Journal of Banking & Finance*, 34(4), 765-775.
- Uludağ, B.K. & Gökmen, H. (2010), Türk Bankacılık Sektörünün Kârlılığının Dinamik Yaklaşımla Test Edilmesi, 14. Ulusal Finans Sempozyumu, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 3-6 Kasım, Konya, ss.1-18.
- Uzgören, E. & Tarhan, A. (2012), Türkiye'de Bankacılık Piyasasında Yoğunlaşma-CR4 ve Herfindhal-Hirschman Endeksleri Analiz-, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:28, ISSN:1694-528X
- Weiss, L.W. (1974), The Concentration-Profit Relationship and Antitrust, In *Industrial Concentration: The New Learning*, edited by H. Goldschmid. H.M. Mann, and J.F. Weston, pp. 184-233. Boston: Little, Brown, and Company.
- www.tbb.org.tr (Erişim Tarihi:22.11.2014).
- Yağcılar, G.G. (2011), Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi, BDDK, BDDK Kitapları No:10, ISBN(Web):978-975-9004-14-9, Ankara.

NOTLAR

ⁱİşbirliğinin olmadığı ama serbest girişlerin olduğu oligopolistik piyasa yapılarında yoğunlaşma ile kârlılık arasındaki ilişki La Manna (1986) tarafından araştırılmıştır. La Manna, ilişkinin varlığını teorik olarak ele aldığı çalışmasında bu ilişkinin var olduğunu, ancak yüksek kârların, yoğunlaşmadan ziyade piyasaya giriş maliyetlerinin yüksekliği ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir.

ⁱⁱDemirgüçKunt ve Huizinga (1999) 1988-1995 döneminde 80 ülkedeki banka verilerini analiz ettikleri çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerde yabancı bankaların ulusal bankalara oranla daha yüksek marj ve kârlarla çalıştıklarını, buna karşın gelişmiş ülkelerde ulusal bankaların daha kârlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Dietrich ve Wanzenried (2014), benzer bir biçimde düşük gelirli ülkelerde yabancılara ait bankalardaki kârlılık oranlarının ulusal bankaların kârlılık oranlarından daha yüksekken, orta ve yüksek gelirli ülkelerde tam tersine ulusal bankaların kârlılık oranlarının daha yüksek olduğunu da ifade etmektedirler. Bununla birlikte Akıncı vd. (2013) ve Fukuyama ve Matousek (2011)'in 1991-2007 döneminde Türkiye'deki bankacılık sektörünü analiz ettikleri çalışmaların sonuçları da Türkiye'de ulusal bankaların yabancı bankalardan daha etkin olduğunu ifade etmektedirler.